O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI

ISSN 2181-3884

ZAMONAVIY ILMIY-TEXNIK TADQIQOTLAR

xalqaro jurnali

Vol. 2 No. 3

2026

International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research

Volume 2 Issue 3
2026

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali

3-son
2026

Международный журнал современных научно-технических исследований

Том 2 Выпуск 3
2026

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

Xalqaro ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

P.f.d., prof., O.X. Turakulov

Bosh muharrir:

A.A. Abdumalikov

Tahrir kengashi mas’ul kotibi:

D.M. Jomurodov

Tahririyat hay’ati:

1. B.f.d., prof., S. Murodova (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
2. P.f.n., prof., S. Usmanov (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
3. T.f.n., dos., S. Tavboev (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
4. F.f.d., prof., N. Djusupov (O’zDJTU, UZB)
5. T.f.d., dos., S. Ruzimov (TTPU, UZB)
6. P.f.d., prof., G. Lekerova (SKU, KZH)
7. DSc., Ali Coşkan (ASUI, TR)
8. T.f.d., prof., D. Irgasheva (TATU, UZB)
9. T.f.d., prof., I. Siddikov (NRU TIIAME, UZB)
10. T.f.n., dos., S. Eshkabilov (NDU, US)

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro elektron jurnali (International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research) O’zMU Jizzax filiali Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2022-yil 9-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №038200 raqami bilan ro‘yxatidan o‘tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O‘zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-3884 ISSN raqami olingan.

© “O‘zMU Jizzax filiali” – 2023

Tahririyat manzili:

130100, Jizzax viloyati, Jizzax shahri,
Sh.Rashidov Shox ko‘chasi, 259-uy.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA TARBIYAVIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Tillaboyeva Havasxon Zohidjon qizi

Qo‘qon davlat universiteti, tayanch doktorant.
e-mail: xavasxontillaboyeva1@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0004-6871-2087

Annotatsiya.

Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda tarbiyaviy kompetensiyani shakllantirishning pedagogik asoslari nazariy-qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tarbiyaviy kompetensiya motivatsion-aksiologik, kognitiv, faoliyatli-kommunikativ va refleksiv komponentlar birligi sifatida tavsiflanadi. Ilmiy manbalarni tizimlashtirish asosida tarbiyaviy kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik yo‘nalishlari aniqlanib, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga doir xulosalar asoslanadi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, tarbiyaviy kompetensiya, kasbiy kompetentlik, tarbiya jarayoni, kompetensiyaviy yondashuv, aksiologik yondashuv, pedagogik faoliyat, refleksiya, pedagogik shart-sharoitlar.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Тиллабоева Хавасхон Зохиджон кизи

Кокандский государственный университет, базовый докторант.

Аннотация.

В статье проводится теоретико-сравнительный анализ педагогических основ формирования воспитательной компетентности у будущих учителей. Воспитательная компетентность характеризуется как единство мотивационно-аксиологического, когнитивного, деятельностно-коммуникативного и рефлексивного компонентов. На основе систематизации научных источников определяются педагогические направления развития воспитательной компетентности и обосновываются выводы, касающиеся профессиональной подготовки будущих учителей.

Ключевые слова: будущий учитель, воспитательная компетентность, профессиональная компетентность, воспитательный процесс, компетентностный подход, аксиологический подход, педагогическая деятельность, рефлексия, педагогические условия.

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING EDUCATIONAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

Tillaboyeva Havasxon Zohidjon qizi

Kokand State University, PhD Student.

Abstract.

This article provides a theoretical and comparative analysis of the pedagogical foundations for developing educational competence in future teachers. Educational competence is characterized as an integrated combination of motivational-axiological, cognitive, activity-communicative, and reflective components. Based on the systematization of scholarly sources, the study identifies pedagogical directions for developing educational competence and substantiates conclusions concerning the professional preparation of future teachers.

Keywords: future teacher, educational competence, professional competence, educational process, competency-based approach, axiological approach, pedagogical activity, reflection, pedagogical conditions.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy faoliyati faqat muayyan fan doirasidagi bilimlarni o'quvchilarga yetkazish bilan chegaralanmaydi. Bugungi pedagog o'quvchi shaxsining intellektual, ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlay oladigan, unda mustaqil fikrlash, mas'uliyat, hamkorlik, ijtimoiy faollik hamda umuminsoniy qadriyatlarga hurmatni shakllantirishga qodir mutaxassis sifatida faoliyat yuritishi talab etilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi tarkibida tarbiyaviy kompetensiyani shakllantirish pedagogika nazariyasi va amaliyotining ustuvor masalalaridan biriga aylanmoqda.

Xalqaro ta'lim tendensiyalarida ham o'qituvchining o'quvchilarga nafaqat akademik bilim berishi, balki ularning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi, sog'lom munosabatlar o'rnatishi, o'z xatti-harakatlarini boshqarishi, boshqalarning nuqtayi nazarini tushunishi va mas'uliyatli qarorlar qabul qilishiga pedagogik ko'mak berishi muhim kasbiy vazifa sifatida qaralmoqda. OECDning TALIS 2024 tadqiqotlari o'qituvchilarning ijtimoiy-emotsional ta'limni qo'llab-quvvatlashga oid kompetensiyalari zamonaviy pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismi ekanligini ko'rsatadi [1]. Shu bilan birga, o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarini rivojlantirish samaradorligi o'qituvchining o'zi mazkur kompetensiyalarni qay darajada egallagani, ularni shaxsiy xulq-atvori va pedagogik faoliyatida namoyon eta olishi bilan bevosita bog'liqdir [2]. Bu holat bo'lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida tarbiyaviy faoliyatga yo'naltirilgan kasbiy kompetensiyalarni maqsadli ravishda rivojlantirish zaruratini kuchaytiradi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlarida ham pedagog shaxsiga, uning kasbiy mahorati va kompetentligiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ–637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni ta'lim va tarbiyaning uzviyligini ta'minlash, shaxsning har tomonlama kamol topishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni ta'lim sohasining muhim tamoyillari sifatida belgilaydi [3]. Shuningdek, 2024-yil 1-fevraldagi O'RQ–901-son "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi Qonun pedagogning kasbiy faoliyati, huquq va majburiyatlari hamda uning jamiyatdagi mavqeyini huquqiy jihatdan mustahkamladi [4]. Mazkur talablar pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonini faqat predmetga oid bilim va metodik ko'nikmalar bilan chegaralamasdan, o'quvchilar bilan samarali tarbiyaviy munosabat o'rnatish, ularning ma'naviy-axloqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va turli tarbiyaviy vaziyatlarda asoslangan pedagogik qarorlar qabul qila olish kompetensiyalarini ham rivojlantirishni taqozo etadi.

Tarbiyaviy kompetensiya o'qituvchining kasbiy kompetentligidan ajralgan alohida ko'nikma emas, balki uning qadriyaviy yo'nalishlari, pedagogik bilimlari, kommunikativ imkoniyatlari, tarbiyaviy vaziyatlarni tahlil qilish, pedagogik ta'sir vositalarini to'g'ri tanlash hamda o'z faoliyati natijalarini refleksiv baholash qobiliyatlarini birlashtiruvchi integrativ kasbiy sifat sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur kompetensiyaning yetarli darajada shakllanmaganligi pedagogning tarbiyaviy jarayonda yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarga bir tomonlama yondashishi, tarbiya metodlarini vaziyatga mos tanlashda qiyinchilikka duch kelishi hamda o'quvchining individual xususiyatlari va qadriyaviy ehtiyojlarini to'liq hisobga olmasligiga olib kelishi mumkin. Demak, oliy pedagogik ta'lim jarayonidayoq talabalarda tarbiyaviy vaziyatlarni anglash, tahlil qilish, muqobil pedagogik yechimlarni ishlab chiqish va ularning ehtimoliy natijalarini baholash tajribasini shakllantirish zarur.

Shu bilan birga, zamonaviy axborot va raqamli kommunikatsiyalar muhitining kengayishi tarbiya jarayoni mazmuniga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Yoshlarning ijtimoiy tarmoqlar, turli mediaresurslar va raqamli platformalar orqali katta hajmdagi axborot bilan muntazam to'qnash kelishi pedagog oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Bunday sharoitda o'qituvchi o'quvchilarda axborotga tanqidiy munosabat, kommunikativ madaniyat, ijtimoiy mas'uliyat, bag'rikenglik, o'zaro hurmat va axloqiy tanlov qilish ko'nikmalarini rivojlantira olishi lozim. Binobarin, tarbiyaviy kompetensiyaning zamonaviy mazmuni an'anaviy tarbiya metodlarini bilish bilangina chegaralanmay, o'zgaruvchan ijtimoiy-madaniy va raqamli muhitda o'quvchining shaxsiy rivojlanishini pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash qobiliyatini ham qamrab oladi.

Muammoning nazariy jihatdan o'rganilishi tarbiya, pedagogik kompetentlik, kasbiy tayyorgarlik, aksiologik va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim masalalari bo'yicha salmoqli ilmiy tajriba mavjudligini ko'rsatadi. Biroq bo'lajak o'qituvchilarda tarbiyaviy kompetensiyani zamonaviy pedagogik talablar asosida shakllantirish, uning tarkibiy komponentlarini o'zaro integratsiyalash, pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va mazkur jarayonni oliy ta'limning amaliy tayyorgarlik tizimi bilan uyg'unlashtirish masalalari qo'shimcha ilmiy tadqiqotni talab qiladi. Ayniqsa, tarbiyaviy kompetensiyaning motivatsion-aksiologik, kognitiv, faoliyatli-kommunikativ va refleksiv jihatlarini yaxlit tizim sifatida rivojlantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqotning maqsadi bo'lajak o'qituvchilarda tarbiyaviy kompetensiyani shakllantirishning nazariy-pedagogik asoslarini aniqlash, uning mazmuniy-tarkibiy komponentlarini tavsiflash hamda tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashda samarali pedagogik yondashuv va shart-sharoitlarni asoslashdan iborat. Ushbu maqsadning amalga oshirilishi bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini tarbiya jarayonining zamonaviy ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirish hamda o'quvchi shaxsining ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy va individual rivojlanishini ta'minlay oladigan kompetent o'qituvchilarni tayyorlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bo'lajak o'qituvchilarda tarbiyaviy kompetensiyani shakllantirish muammosi pedagogning kasbiy tayyorgarligi,

shaxsiy-kasbiy rivojlanishi, qadriyaviy yo‘nalishlari, kommunikativ imkoniyatlari va pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati bilan uzviy bog‘liq. Shu sababli mazkur tushunchaning ilmiy mohiyatini ochib berishda tarbiyaviy kompetensiyani faqat tarbiya metodlarini bilish darajasida emas, balki bilim, qadriyat, motivatsiya, pedagogik harakat va refleksiyani o‘zaro birlashtiruvchi integrativ kasbiy sifat sifatida tadqiq etish zarur.

O‘zbekiston pedagogika ilmida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy shakllanishi va kompetentligini rivojlantirish masalalariga bag‘ishlangan tadqiqotlar alohida ilmiy yo‘nalishni tashkil qiladi. N. A. Muslimovning bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirishga bag‘ishlangan monografiyasida pedagogni professional faoliyatga tayyorlash jarayoni oliy ta’limdagi nazariy bilimlarni kasbiy faoliyat bilan bog‘lash nuqtayi nazaridan tadqiq etilgan [5]. Mazkur yondashuv bo‘lajak pedagog kompetentligini faqat o‘quv fanlarini egallash natijasi emas, balki kasbiy faoliyat talablariga muvofiq shakllanib boradigan yaxlit jarayon sifatida tushunishga imkon beradi. N. A. Muslimov, M. B. Urazova va Sh. N. Eshpulatovning monografik tadqiqotida kasb ta’limi pedagoglarining kasbiy kompetentligini shakllantirish masalasi maxsus pedagogik texnologiyalar asosida yoritilgan [6]. Ushbu tadqiqotlar tarbiyaviy kompetensiyani ham maqsad, mazmun, metod, vosita va natija komponentlaridan tashkil topgan izchil pedagogik jarayon sifatida ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Tarbiyaviy kompetensiyaning aksiologik mazmunini belgilashda O. Musurmonovaning tadqiqotlari muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Uning “Oila – jamiyat tayanchi” monografiyasida shaxs kamoloti, oila qadriyatlari, farzand tarbiyasi va ma’naviy fazilatlarni shakllantirish masalalari yaxlit ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida yoritilgan [7]. Mazkur qarashlardan kelib chiqib, bo‘lajak o‘qituvchining tarbiyaviy kompetensiyasi uning o‘quvchiga shunchaki pedagogik ta’sir ko‘rsata olishidan emas, balki tarbiyaviy faoliyatning qadriyaviy maqsadini anglash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlash hamda ularni pedagogik vaziyatlarga mos tatbiq eta olish qobiliyatidan ham tarkib topadi.

Rossiya pedagogik va psixologik ilmiy maktabida kasbiy kompetentlik muammosini tizimli o‘rgangan olimlardan biri A. K. Markovadir. Uning “Психология профессионализма” monografiyasida professionallikning psixologik mezonlari, rivojlanish bosqichlari hamda kasbiy kompetentlikning turli ko‘rinishlari tahlil qilingan [8]. Muallifning konsepsiyasi pedagog kasbiy rivojlanishini faqat bilim va operatsion ko‘nikmalar yig‘indisi sifatida emas, balki shaxsning motivatsiyasi, o‘z faoliyatiga munosabati va kasbiy o‘zini takomillashtirish qobiliyati bilan bog‘liq murakkab hodisa sifatida talqin qilishga imkon beradi. Ushbu qarash tarbiyaviy kompetensiyaning motivatsion-aksiologik hamda refleksiv komponentlarini asoslash uchun muhim nazariy tayanch hisoblanadi.

L. M. Mitina pedagogning kasbiy rivojlanishini shaxsning uzluksiz o‘zgarishi, o‘zini anglash va kasbiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish jarayoni bilan bog‘laydi [9]. Uning o‘qituvchi professional rivojlanishiga bag‘ishlangan tadqiqotlarida pedagog shaxsining kasbiy o‘sishi, refleksiya, o‘zini o‘zi rivojlantirish va kasbiy faoliyatdagi individual strategiyalar muhim o‘rin egallaydi. Bu yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarda tarbiyaviy kompetensiyani rivojlantirish jarayonida talabani tayyor pedagogik algoritmlarni bajaruvchi subyekt sifatida emas, balki tarbiyaviy vaziyatlarni mustaqil baholaydigan, o‘z pedagogik harakatlarining oqibatlarini tahlil qiladigan va faoliyatini korreksiya qila oladigan refleksiv subyekt sifatida tayyorlash zarurligini ko‘rsatadi.

MDH mamlakatlarida amalga oshirilgan tadqiqotlar orasida E. Urunbassarova, M. Jandildinov va E. Uaidullakyzyning bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy kompetentligini bakalavriat dasturi doirasida rivojlantirishga bag‘ishlangan tadqiqoti e’tiborga loyiq [10]. Mualliflar bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini oliy ta’lim mazmuni va kasbiy yo‘naltirilgan tayyorgarlik bilan uzviy bog‘laydi hamda kompetensiyani rivojlantirish uchun maxsus psixologik-pedagogik shart-sharoitlarning mavjudligi zarurligini asoslaydi. Ushbu tadqiqot tarbiyaviy kompetensiya o‘z-o‘zidan shakllanmasligi, buning uchun o‘quv jarayoniga maxsus vaziyatlar, kasbiy topshiriqlar va amaliy faoliyat elementlari tizimli kiritilishi lozimligini ko‘rsatadi.

So‘nggi MDH tadqiqotlarida ham bo‘lajak pedagogning kompetentligini amaliy faoliyat bilan bog‘lash tendensiyasi kuchayib bormoqda. P. Zharylgassova va hammualliflar amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim va bo‘lajak o‘qituvchining professional kompetensiyasi o‘rtasidagi aloqalarni ilmiy manbalar asosida umumlashtirgan [11]. Tadqiqotchilar professional kompetensiyani pedagogik bilim, amaliy ko‘nikmalar, kasbiy qarashlar, refleksiv va adaptiv qobiliyatlar, professional identifikatsiya hamda faoliyatga tayyorgarlikning o‘zaro bog‘liq tizimi sifatida talqin qiladilar. Bu natijalar tarbiyaviy kompetensiyani ham nazariy bilimlarning oddiy yig‘indisi sifatida emas, real pedagogik vaziyatlarda namoyon bo‘ladigan integrativ qobiliyat sifatida shakllantirish lozimligini tasdiqlaydi.

Yevropa va AQSh ilmiy maktablarida kompetensiyaning strukturaviy mohiyatini tushuntirishda S. Blömeke, J.-E. Gustafsson va R. J. Shavelson tomonidan taklif etilgan “competence-as-a-continuum” konsepsiyasi alohida ahamiyatga ega [12]. Mualliflar kompetensiyani insonda mavjud bilim, e’tiqod va motivatsion dispozitsiyalardan boshlanib, vaziyatni idrok etish, interpretatsiya qilish va qaror qabul qilish orqali real xatti-harakatga aylanuvchi uzluksiz jarayon sifatida izohlaydilar. Mazkur nazariy pozitsiya tarbiyaviy kompetensiyani baholashda faqat talabaning tarbiya metodlarini bilishini emas, balki tarbiyaviy vaziyatni to‘g‘ri anglashi, uning sabablarini aniqlashi, pedagogik jihatdan maqbul qarorni tanlashi va uni amaliy xatti-harakatga aylantira olishini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

M. Kunter, U. Klusmann, J. Baumert, D. Richter, T. Voss va A. Hachfeldning tadqiqoti o‘qituvchi professional kompetentligining o‘quv jarayoni natijalari bilan bog‘liqligini empirik jihatdan ko‘rsatgani bilan muhimdir [13]. Mualliflar

professional kompetensiya tarkibida pedagogik bilimlar bilan bir qatorda kasbiy e'tiqodlar, pedagogik faoliyatga motivatsiya va o'zini o'zi boshqarish qobiliyatlarini ham ajratadilar. Germaniyadagi 194 ta o'rta maktab matematika sinfi materiallari asosidagi natijalar pedagogik mazmuniy bilim, o'qitishga ishtiyoq va o'zini boshqarish kabi xususiyatlarning ta'lim sifati bilan aloqadorligini ko'rsatadi. Bu natijani mazkur maqola doirasidagi bo'lajak o'qituvchilarga bevosita ko'chirish mumkin emas, biroq u tarbiyaviy kompetensiyani ham kognitiv, motivatsion va faoliyatli jihatlarning birligi sifatida talqin qilishga ilmiy asos beradi.

Tarbiyaviy kompetensiyaning kommunikativ va emotsional tarkibini asoslashda P. A. Jennings va M. T. Greenbergning "The Prosocial Classroom" konsepsiyasi muhimdir [14]. Tadqiqotchilar o'qituvchining ijtimoiy va emotsional kompetensiyasini o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarining sifati, sinfni boshqarish, ijobiy psixologik muhit yaratish hamda bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi bilan bog'laydilar. Shunday ekan, bo'lajak o'qituvchining tarbiyaviy kompetensiyasi faqat tarbiyaviy tadbir tashkil qilish ko'nikmasi emas, balki o'quvchining hissiy holatini anglash, empatik munosabat o'rnatish, konfliktni konstruktiv boshqarish va pedagogik muloqotni axloqiy me'yorlar asosida qurish qobiliyatini ham o'z ichiga olishi zarur.

Zamonaviy Yevropa tadqiqotlarida ham o'qituvchining professional kompetensiyasi ko'p o'lchovli konstrukt sifatida qaralmoqda. J. Weyers, K. Thomas va J. König tomonidan pedagogika yo'nalishi talabalari ishtirokida amalga oshirilgan tadqiqotda professional kompetensiya bilim va ko'nikmalar, kasbiy qarashlar hamda affektiv-motivatsion xususiyatlarning o'zaro birligi sifatida baholangan [15]. Tadqiqot kompetensiya bir martalik pedagogik ta'sir natijasi emas, balki oliy ta'lim davomida bosqichma-bosqich rivojlanadigan dinamik sifat ekanligi haqidagi qarashni qo'llab-quvvatlaydi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalarni qiyoslash shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston tadqiqotlarida bo'lajak pedagogning kasbiy shakllanishi, pedagogik kompetentlik va tarbiyaning milliy-qadriyaviy mazmuni bo'yicha muhim nazariy asoslar yaratilgan; Rossiya va MDH ilmiy maktablarida professionallik, kasbiy rivojlanish va pedagogning shaxsiy xususiyatlariga katta e'tibor qaratilgan; Yevropa va AQSh tadqiqotlarida esa kompetensiyaning bilim, motivatsiya, qadriyat, vaziyatni idrok etish, qaror qabul qilish, kommunikativ-emotsional qobiliyat va real kasbiy xatti-harakatlarni birlashtiruvchi ko'p komponentli konstrukt ekanligi empirik va nazariy jihatdan asoslangan.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi nazariy-qiyosiy tahlil, ilmiy manbalarni tizimlashtirish, konseptual sintez va umumlashtirish usullariga tayandi. Tadqiqot doirasida O'zbekiston, Rossiya/MDH, Yevropa va AQSh ilmiy maktablarining real monografiyalari hamda xalqaro ilmiy jurnallardagi maqolalar qiyoslandi. Empirik respondentlar, tajriba va statistik hisob-kitoblar qo'llanilmadi; shu sababli maqolada keltirilgan natijalar nazariy sintez sifatida talqin etiladi. Maqola matnini strukturaviy va uslubiy tahrirlashda generativ sun'iy intellekt vositasidan yordamchi sifatida foydalanildi; ushbu vosita empirik ma'lumot yoki statistik natija yaratish uchun qo'llanmadi.

MUHOKAMA

Mavjud ilmiy qarashlarni qiyosiy tahlil qilish tarbiyaviy kompetensiyani pedagogning alohida bir ko'nikmasi bilan tenglashtirish ilmiy jihatdan yetarli emasligini ko'rsatadi. N. A. Muslimovning pedagogning kasbiy shakllanishi va kasbiy kompetentligiga oid tadqiqotlarida [5; 6] kasbiy tayyorgarlikning bilim, ko'nikma va kasbiy faoliyat talablarini o'zaro bog'liq holda shakllantirish zarurligi ilgari surilgan. A. K. Markova kasbiy kompetentlikni professionallikning muhim tarkibiy belgilaridan biri sifatida ko'rib, kasbiy bilim va harakatlarni shaxsning motivatsion hamda o'zini rivojlantirish xususiyatlaridan ajratmagan [8]. L. M. Mitina konsepsiyasida esa pedagogning professional rivojlanishi pedagogik yo'nalganlik, kompetentlik, emotsional moslashuvchanlik va professional o'zini anglash bilan bog'langan [9].

Mazkur yondashuvlar xalqaro tadqiqotlar bilan qiyoslanganda ham kompetensiyaning ko'p komponentli xususiyati kuzatiladi. S. Blömeke, J.-E. Gustafsson va R. J. Shavelson kompetensiyani shaxsdagi dispozitsiyalar bilan real faoliyat o'rtasidagi uzluksiz jarayon sifatida tushuntiradi. Ularning konsepsiyasida mavjud bilim va individual xususiyatlar vaziyatni idrok etish, interpretatsiya qilish va qaror qabul qilish jarayonlari orqali real xatti-harakatga aylanadi [12]. Shundan kelib chiqib, bo'lajak o'qituvchining tarbiyaviy kompetensiyasini faqat "tarbiya metodlarini bilishi" orqali aniqlash yetarli emas. Talaba konkret tarbiyaviy vaziyatning mazmunini anglashi, uning pedagogik sabablarini tahlil qilishi, mavjud variantlar orasidan maqsadga muvofiq qarorni tanlashi va tanlangan qarorni pedagogik muloqot jarayonida amalga oshira olishi kerak.

M. Kunter va hammualliflarning Germaniyadagi 194 ta o'rta maktab matematika sinfi materiallari asosidagi tadqiqotida pedagogik mazmuniy bilim, kasbiy e'tiqodlar, o'qitishga motivatsiya va o'zini o'zi boshqarish o'qituvchi professional kompetensiyasining alohida jihatlari sifatida o'rganilgan [13]. Mazkur empirik natijalarni Qo'qon davlat universiteti talabalariga yoki ushbu maqola obyektiga bevosita ko'chirish metodologik jihatdan to'g'ri emas. Biroq ular tarbiyaviy kompetensiyani ham bilim bilan cheklamasdan, motivatsiya, faoliyat va o'zini boshqarish bilan birgalikda tushuntirish uchun tashqi ilmiy dalil vazifasini bajaradi.

P. A. Jennings va M. T. Greenberg tomonidan taklif qilingan "prosocial classroom" konsepsiyasi o'qituvchining ijtimoiy-emotsional kompetensiyasini qo'llab-quvvatlovchi o'qituvchi-o'quvchi munosabatlari, samarali sinf boshqaruvi va ijobiy sinf muhiti bilan bog'laydi [14]. Bu qarashlardan tarbiyaviy kompetensiyaning kommunikativ jihati o'quvchini tinglash, uning holatini anglash, pedagogik dialog o'rnatish, murakkab vaziyatlarda konstruktiv muloqot strategiyasini tanlash kabi amaliy harakatlarda namoyon bo'lishi haqidagi xulosa kelib chiqadi.

Muammoning zamonaviy dolzarbligi OECDning TALIS 2024 natijalari bilan ham izohlanadi. OECD o‘rtacha ko‘rsatkichi bo‘yicha quyi o‘rta ta’lim o‘qituvchilarining 69 foizi o‘quvchilarga o‘z emotsiyasi, fikri va xulq-atvorini boshqarishda yordam berishga qaratilgan dars maqsadlariga “ancha” yoki “ko‘p” darajada erishishini bildirgan [1]. Bu 69 foizlik ko‘rsatkich mazkur maqola muallifining empirik natijasi emas, balki OECDning xalqaro TALIS ma’lumotidir. Ushbu fakt pedagoglarni tayyorlash dasturlarida tarbiyaviy va ijtimoiy-emotsional faoliyatga tayyorlash masalasining dolzarbligini ko‘rsatadi.

L. M. Mitinaning professional rivojlanish haqidagi qarashlari refleksiv komponentni tarbiyaviy faoliyatning yakunlovchi emas, balki uni qayta takomillashtiruvchi bosqichi sifatida ko‘rishga imkon beradi [9]. Bo‘lajak o‘qituvchi tarbiyaviy vaziyatdan keyin faqat qo‘llagan metodini qayd etish bilan cheklanmasdan, qarorining pedagogik asosini, o‘quvchi reaksiyasini, muqobil yechimlarni va keyingi vaziyatda kiritilishi kerak bo‘lgan o‘zgarishlarni tahlil qilishi zarur.

NATIJALAR

Nazariy-qiyosiy tahlil natijasida bo‘lajak o‘qituvchining tarbiyaviy kompetensiyasini to‘rtta o‘zaro bog‘langan komponent orqali tavsiflash maqsadga muvofiq, degan konseptual natijaga kelindi. Ushbu komponentlar yangi empirik klassifikatsiya sifatida emas, mavjud ilmiy qarashlarni tizimlashtirish natijasi sifatida taklif qilinadi.

Tarbiyaviy kompetensiya komponenti	**Mazmuni**	**Bo‘lajak o‘qituvchida namoyon bo‘lishi**	**Nazariy tayanch**
Motivatsion-aksiologik	Tarbiyaviy faoliyatning qadriyatli mohiyatini anglash, pedagogik mas’uliyat va kasbiy motivatsiya	O‘quvchi shaxsiga hurmat; milliy va umuminsoniy qadriyatlarni e’tirof etish; tarbiyaviy faoliyatga ijobiy kasbiy munosabat	Muslimov [5; 6], Markova [8], Kunter va boshq. [13]
Kognitiv	Tarbiya nazariyasi, qonuniyatlari, tamoyillari, metodlari hamda yosh va individual xususiyatlarni bilish	Tarbiyaviy vaziyatning mohiyati va sabablarini pedagogik bilimlar asosida tushuntirish	Muslimov [5; 6], Blömeke va boshq. [12]
Faoliyatli-kommunikativ	Pedagogik vaziyatda asoslangan qaror qabul qilish, muloqot va tarbiyaviy ta’sir usullarini tanlash	O‘quvchi bilan konstruktiv muloqot; konfliktli vaziyatni pedagogik hal qilish; tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish	Blömeke va boshq. [12], Jennings va Greenberg [14]
Refleksiv	O‘z pedagogik harakatlari va ularning natijalarini tahlil qilish, zarur korreksiya kiritish	O‘z xatti-harakatini baholash; xato sabablarini aniqlash; keyingi pedagogik qarorni takomillashtirish	Markova [8], Mitina [9], Kunter va boshq. [13]

Motivatsion-aksiologik komponent tarbiyaviy kompetensiyaning qadriyaviy asosini belgilaydi. Tarbiya jarayonida bir xil vaziyatga nisbatan qo‘llanadigan pedagogik qaror o‘qituvchining o‘quvchini qanday qadriyat sifatida qabul qilishi va uning individual xususiyatlariga qay darajada hurmat bilan munosabatda bo‘lishiga ham bog‘liq. Shu jihatdan tarbiyaviy kompetensiyani shakllantirish jarayonida bo‘lajak pedagogga faqat metodik algoritmlarni o‘rgatish emas, balki uning pedagogik qadriyatlar tizimini rivojlantirish ham zarur.

Kognitiv komponent tarbiyaviy jarayonning nazariy asoslari, tarbiya qonuniyatlari va metodlari haqidagi bilimlarni qamrab oladi. Biroq Blömeke va hammualliflar tomonidan ishlab chiqilgan kompetensiya kontinuumi konsepsiyasi bilimning o‘zi kompetent faoliyat uchun yetarli emasligini ko‘rsatadi: bilim vaziyatni idrok etish, tushuntirish va qaror qabul qilish jarayonlari orqali amaliy xatti-harakatga aylanishi kerak [12]. Demak, pedagogika yo‘nalishidagi talabaning tarbiya turlari yoki metodlarini eslab qolishi tarbiyaviy kompetensiya shakllanganligini to‘liq ifodalamaydi.

Faoliyatli-kommunikativ komponent tarbiyaviy bilimlarning real pedagogik faoliyatga ko‘chirilishini ta’minlaydi. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligida pedagogik vaziyatlar tahlili, kommunikativ topshiriqlar, muammoli holatlar, pedagogik amaliyot hamda o‘quvchi bilan konstruktiv muloqot o‘rnatishga qaratilgan faol metodlarning o‘rni kuchaytirilishi nazariy jihatdan asosli yo‘nalish sifatida namoyon bo‘ladi.

Refleksiv komponent pedagogning o‘z tarbiyaviy faoliyatini tahlil qilish, qabul qilingan qarorlarning sabab va natijalarini baholash hamda keyingi pedagogik faoliyatiga zarur tuzatishlar kiritishini ta’minlaydi. Refleksiya shu ma’noda

tarbiyaviy jarayonning yakuniy bosqichigina emas, balki kompetensiyaning uzluksiz rivojlanishini ta'minlovchi mexanizm sifatida qaraladi.

O'rganilgan ilmiy qarashlarni birlashtirish tarbiyaviy kompetensiyani shakllantirish jarayonini quyidagi mantiqiy bog'lanishda ifodalash mumkinligini ko'rsatdi: qadriyaviy munosabat → pedagogik bilim → tarbiyaviy vaziyatni idrok etish va tahlil qilish → pedagogik qaror → kommunikativ-amaliy harakat → refleksiv baholash. Mazkur ketma-ketlik qat'iy chiziqli algoritm emas. Real pedagogik vaziyatlarda uning elementlari o'zaro ta'sir qiladi va takroriy ravishda ishga tushadi.

Nazariy tahlil oliy pedagogik ta'lim jarayonida tarbiyaviy kompetensiyani shakllantirish uchun to'rtta pedagogik yo'nalishni ajratish imkonini berdi: pedagogik fanlar mazmunida tarbiyaviy masalalarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'lash; real yoki pedagogik jihatdan modellashtirilgan tarbiyaviy vaziyatlarni tahlil qildirish va muqobil qarorlarni dalillash; pedagogik amaliyotdagi kommunikativ-tarbiyaviy faoliyatni metodik kuzatuv va qayta aloqa bilan bog'lash; pedagogik kundalik, o'z-o'zini tahlil qilish va vaziyatdan keyingi muhokama orqali refleksiv tajribani rivojlantirish. Ushbu yo'nalishlar mazkur maqolada eksperimental ravishda "samarali ekanligi isbotlangan" shart-sharoitlar emas, balki o'rganilgan manbalardan kelib chiqadigan ilmiy-pedagogik tavsiyalardir.

XULOSA

1. Tarbiyaviy kompetensiya bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentligini tashkil etuvchi integrativ sifatdir. Uning mazmunini faqat tarbiya metodlari va texnologiyalarini bilish bilan chegaralash mumkin emas. Mazkur kompetensiya pedagogning qadriyaviy yo'nalishlari, nazariy bilimlari, pedagogik vaziyatni tushunishi, kommunikativ harakatlari, qaror qabul qilishi va o'z faoliyatini refleksiv baholashi bilan birgalikda namoyon bo'ladi.
2. O'rganilgan ilmiy qarashlarni tizimlashtirish asosida tarbiyaviy kompetensiyani motivatsion-aksiologik, kognitiv, faoliyatli-kommunikativ va refleksiv komponentlar birligi sifatida tavsiflash maqsadga muvofiqligi aniqlandi. Ushbu komponentlarning har biri mustaqil pedagogik ahamiyatga ega bo'lsa-da, real tarbiyaviy faoliyatda ular o'zaro bog'liq holda namoyon bo'ladi.
3. Motivatsion-aksiologik komponent tarbiyaviy kompetensiyaning qadriyaviy asosini belgilaydi. Bo'lajak pedagogning o'quvchi shaxsiga hurmat bilan munosabatda bo'lishi, pedagogik mas'uliyatni anglashi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtira olishi tarbiyaviy faoliyatning mazmuni va yo'nalishini belgilovchi muhim omillardan hisoblanadi.
4. Tarbiyaviy kompetensiyaning kognitiv komponenti zarur pedagogik bilimlarni egallash bilangina yakunlanmaydi. Ilmiy manbalar tahlili bo'lajak o'qituvchining tarbiyaviy vaziyatni idrok etishi, uning sabab va omillarini tahlil qilishi, mavjud pedagogik imkoniyatlarni qiyoslashi va asoslangan qaror qabul qilishi kompetent faoliyatning muhim sharti ekanligini ko'rsatadi.
5. Faoliyatli-kommunikativ komponent tarbiyaviy bilimlarning real pedagogik faoliyatga ko'chirilishini ta'minlaydi. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilar tayyorgarligida pedagogik vaziyatlar tahlili, kommunikativ topshiriqlar, muammoli holatlar, pedagogik amaliyot hamda o'quvchi bilan konstruktiv muloqot o'rnatishga qaratilgan faol metodlarning o'rni kuchaytirilishi zarur.
6. Refleksiv komponent pedagogning o'z tarbiyaviy faoliyatini tahlil qilish, qabul qilingan qarorlarning sabab va natijalarini baholash hamda keyingi pedagogik faoliyatiga zarur tuzatishlar kiritishini ta'minlaydi. Shu jihatdan refleksiya tarbiyaviy jarayonning yakuniy bosqichigina emas, balki kompetensiyaning uzluksiz rivojlanishini ta'minlovchi mexanizm sifatida qaralishi lozim.
7. Nazariy tahlil bo'lajak o'qituvchilarda tarbiyaviy kompetensiyani shakllantirish jarayonini "qadriyaviy munosabat → pedagogik bilim → tarbiyaviy vaziyatni idrok etish va tahlil qilish → pedagogik qaror → kommunikativ-amaliy harakat → refleksiv baholash" mantiqiy bog'lanishida tashkil etish mumkinligini ko'rsatdi. Mazkur ketma-ketlik qat'iy algoritm emas, balki komponentlari o'zaro ta'sirlashib boradigan dinamik pedagogik jarayonni ifodalaydi.

Umuman, bo'lajak o'qituvchilarda tarbiyaviy kompetensiyani shakllantirish pedagogik oliy ta'limning alohida epizodik vazifasi emas, balki kasbiy tayyorgarlikning barcha bosqichlariga integratsiyalashgan tizimli jarayon sifatida tashkil etilishi zarur. Ushbu maqolada ishlab chiqilgan nazariy xulosalar kelgusida tarbiyaviy kompetensiyaning aniq mezonlari, indikatorlari va diagnostik vositalarini ishlab chiqish hamda ularni empirik tadqiqotlar asosida tekshirish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. OECD. *Results from TALIS 2024: The State of Teaching.* – Paris: OECD Publishing, 2025. – 306 p. – DOI: 10.1787/90df6235-en
2. OECD. *Nurturing Social and Emotional Learning Across the Globe: Findings from the OECD Survey on Social and Emotional Skills 2023.* – Paris: OECD Publishing, 2024. – 157 p. – DOI: 10.1787/32b647d0-en
3. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risida: O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son Qonuni // *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.* – Manba
4. O'zbekiston Respublikasi. Pedagogning maqomi to'g'risida: O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 1-fevraldagi O'RQ-901-son Qonuni // *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.* – Manba

5. Muslimov N. A. *Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish: monografiya.* – Toshkent: Fan, 2004. – 128 b. – Google Scholar

6. Muslimov N. A., Urazova M. B., Eshpulatov Sh. N. *Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi: monografiya.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – Google Scholar

7. Musurmonova O. *Oila – jamiyat tayanchi: monografiya.* – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2019. – 252 b. – ISBN 978-9943-61-822-0. – Manba

8. Маркова А. К. *Психология профессионализма.* – Москва: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с. – ISBN 5-87633-016-7. – Источник

9. Митина Л. М. *Психология профессионального развития учителя: учебно-методическое пособие.* – Москва: Флинта; Московский психолого-социальный институт, 1998. – 200 с. – ISBN 5-89502-040-2. – Источник

10. Urunbassarova E., Jandildinov M., Uaidullakyzy E. Future Teachers Professional Competence Development within Bachelor Program // *Procedia – Social and Behavioral Sciences.* – 2014. – Vol. 116. – P. 4829–4833. – DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.01.1033

11. Zharylgassova P., Saparbaikyzy S., Tulenova U., Gulash K., Smatova K., Mkilima T. Practice-Oriented Learning and Professional Competence of Future Teachers: A Scoping-Conceptual Review and Structural Equation Modelling Agenda // *Frontiers in Education.* – 2026. – Vol. 11. – Article 1875842. – DOI: 10.3389/feduc.2026.1875842

12. Blömeke S., Gustafsson J.-E., Shavelson R. J. Beyond Dichotomies: Competence Viewed as a Continuum // *Zeitschrift für Psychologie.* – 2015. – Vol. 223, No. 1. – P. 3–13. – DOI: 10.1027/2151-2604/a000194

13. Kunter M., Klusmann U., Baumert J., Richter D., Voss T., Hachfeld A. Professional Competence of Teachers: Effects on Instructional Quality and Student Development // *Journal of Educational Psychology.* – 2013. – Vol. 105, No. 3. – P. 805–820. – DOI: 10.1037/a0032583

14. Jennings P. A., Greenberg M. T. The Prosocial Classroom: Teacher Social and Emotional Competence in Relation to Student and Classroom Outcomes // *Review of Educational Research.* – 2009. – Vol. 79, No. 1. – P. 491–525. – DOI: 10.3102/0034654308325693

15. Weyers J., Thomas K., König J. Teacher Professional Competence as a Multidimensional Construct: Evaluating the Effectiveness of University Teacher Education // *Educational Assessment, Evaluation and Accountability.* – 2026. – Published online 16 July 2026. – DOI: 10.1007/s11092-026-09500-4